

مقاله پژوهشی
اصیل
Original
Article

ارزیابی اثربخشی فعالیتهای فرهنگی دانشگاه در جهت نهادینه شدن فرهنگ نماز (مطالعه موردی: دانشگاه هنر اسلامی تبریز)

سید جلال موسوی شریبانی^۱، سولماز آقائی^{۲*}، زهرا علی پور^۳

چکیده

هدف: پژوهش حاضر با هدف ارزیابی اثربخشی فعالیتهای فرهنگی دانشگاه در نهادینه کردن فرهنگ نماز در بین دانشجویان انجام شد. **روش:** این مطالعه جزء پژوهشهای کاربردی با روش آمیخته از نوع اکتشافی است. در بخش کیفی، از روش استدلال منطقی به عنوان یک راهبرد پژوهشی کل نگر، در کنار روش مطالعات کتابخانه‌ای و مرور اسناد و کتب علمی استفاده شد. در بخش کمی، اطلاعات حاصل از بخش کیفی، در قالب پرسشنامه محقق ساخته در اختیار ۴۰۶ نفر از دانشجویان دانشگاه هنر اسلامی تبریز که با نمونه‌گیری تصادفی انتخاب شدند، قرار گرفت و تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از روش مدلسازی معادلات ساختاری توسط نرم افزار اس.پی.اس.اس. ۲۰ انجام شد. **یافته‌ها:** ضمن تأکید بر تأثیرگذاری فعالیت همه معاونتهای دانشگاهی، فعالیتهای معاونت فرهنگی به عنوان تأثیرگذارترین حوزه و مؤلفه «حضور فعال اساتید و تمامی کارکنان دانشگاه در نماز جماعت» به عنوان تأثیرگذارترین مؤلفه در نهادینه کردن فرهنگ نماز شناسایی شد. همچنین، بین تأثیرگذاری مؤلفه‌های فرهنگی در میان زن و مرد، تفاوت معناداری یافت شد. **نتیجه گیری:** نتایج تحقیق به عنوان یک رویکرد زمینه‌گرا، می‌تواند فعالیتهای دانشگاه در معاونتهای مختلف را متحول سازد و بر تمرکز همه نهادهای دانشگاهی بر فرهنگ نماز تأکید کند. همچنین با ارائه مؤلفه‌های مؤثر، سیاستگذاران امور فرهنگی دانشگاهها را در جهت تحقق و نهادینه کردن فرهنگ نماز در دانشگاهها یاری رساند.

واژگان کلیدی: فرهنگ نماز، نهادینه کردن نماز، فعالیتهای فرهنگی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز.

◆ تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۱/۲۲ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۴/۲۵

۱. دکترای علوم سیاسی و فقه و اصول، استادیار گروه چند رسانه‌ای، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران. sjsharabiani@tabriziau.ac.ir

۲.* دانشجوی دکتری معماری اسلامی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران (نویسنده مسئول). نشانی: تبریز؛ میدان شهرداری، خیابان مقصودیه، دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه هنر اسلامی. تلفن همراه: ۰۹۱۴۴۲۳۶۷۳۵ / s.ghaei@tabriziau.ac.ir

۳. دانشجوی دکتری مدیریت ورزشی دانشگاه ارومیه، ارومیه، ایران. zahraalipour98@gmail.com

الف) مقدمه

در جامعه ما علم آموزی و دینداری دو مؤلفه به هم پیوسته و تفکیک ناپذیرند. اهمیت توجه به وضع معنویت در کنار امور آموزشی، ضروری به نظر می‌رسد. نماز مهم‌ترین نماد معنویت و دینداری امت اسلام است؛ لذا شایسته است به نقش آن در نوسازی معنوی جامعه، به خصوص در بستر دانشگاهها توجه شایان شود و فرهنگ نماز در دانشگاه با انسجام بیشتری گسترش یابد. اهمیت و فضیلت نماز بر کسی پوشیده نیست. نماز، متعالی‌ترین شکل بندگی خداوند و بهترین طاعات و فاضل‌ترین عبادات است؛ چنانکه در حدیث نبوی آمده است که نماز ستون دین است و هرگاه مقبول شد، همه عبادات مقبول است و اگر مردود شد، همه عبادات مردود است. نماز فضیلتی است که انسان را از فرو رفتن در ورطه آلودگی‌ها مصون می‌دارد؛ به گونه‌ای که در قرآن می‌فرماید: «نماز را برای ذکر و یاد خداوند به پای دار» (طه: ۱۴). نماز به عنوان نمایش بندگی خداوند (ذاریات: ۵۶)، باعث می‌شود انسان به خود بازگردد و همه هستی را در خود احساس کند. بدین ترتیب، پی به بندگی خویش برد و در مقابل یگانه خالق هستی با خطا رفتار نکند (هاشمیان‌فر و همکاران، ۱۳۹۴). اهمیت نماز از یک سو به عنوان عبادتی که در هیچ حال از عهده انسان ساقط نمی‌شود^۱ و از سوی دیگر اینکه، تأثیر نماز بر بهداشت و سلامت روح و روان و نیز کنترل رفتارهای ناشایست، ما را بر آن می‌دارد تا امروزه بیش از هر زمان دیگری به تفکر و اندیشه درباره بهترین و مناسب‌ترین و مؤثرترین روشهای نهادینه کردن فرهنگ نماز در میان افراد، به خصوص جوانان گام برداریم. (زکی دوغان، ۱۳۸۵)

پیشینه مطالعات در خصوص اقدامات صورت گرفته برای نهادینه کردن فرهنگ نماز در جامعه، به عنوان مهم‌ترین فرهنگ دینی، نشان می‌دهد تحقق فریضه نماز، دستاوردهای مثبتی در اعمال و رفتار افراد ایجاد کرده است. اثراتی مانند کاهش آسیبهای فرهنگی - اجتماعی و همچنین افزایش تاب‌آوری در افراد در نتیجه التزام عملی به نماز (زارع و شهابی‌زاده، ۱۳۹۴) از موضوعاتی‌اند که توسط پژوهشگران به اثبات رسیده‌اند. شادکامی (شجاعی، ۱۳۹۷) و جلوگیری از افسردگی و مسئولیت‌پذیری (شهریاری‌پور و همکاران، ۱۳۹۲) از دیگر دستاوردهای نهادینه کردن فرهنگ نماز در میان افراد است. در این میان، جلوگیری از رفتارهای مخرب، مانند خودکشی، اعتیاد، بزهکاری، و رفتار مجرمانه، از مهم‌ترین نتایج پایبندی به نماز محسوب می‌شود. (غلامی و همکاران، ۱۳۹۸)

۱. حتی در میدان جنگ و در شرایط اضطراری و بیماری و هنگام غرق شدن.

این شواهد، همگی بر اهمیت گسترش فرهنگ نماز و فراهم آوردن زمینه آن اشاره دارد که از اهداف و دغدغه‌های مهم انبیا، به ویژه پیامبر گرامی اسلام (ص)، پیشوایان معصوم (ع) و فقها تا امروز بوده است. اهمیت گسترش فرهنگ نماز با توجه به تأثیر نماز در شخصیت انسان، به خصوص در شخصیت‌سازی نوجوانان و جوانان، در شرایط امروزی بیش از گذشته به چشم می‌آید. لذا فایده‌های سودمند فردی و اجتماعی نماز ایجاب می‌کند که همه دست‌اندرکاران تعلیم و تربیت به این امر توجه داشته باشند تا در امر تربیت جوانان و نوجوانان، هر چه بیشتر به نماز و ارزشهای نهفته در آن توجه شود (زکی دوغان، ۱۳۸۵). مفاهیم دینی زمانی نهادینه می‌شوند که بتوانند خود را با ویژگی‌های فرهنگی و خصوصیات جامعه بستر هماهنگ کنند. امروزه دانشگاهها به عنوان یکی از مهم‌ترین مراکز فرهنگی، نقش بسزایی در تحقق تربیت دینی دانشجویان دارند. دانشگاهها می‌توانند با ایجاد بسترهای فرهنگی مناسب، زمینه تحقق فرهنگ نماز را در میان دانشجویان فراهم کنند.

دانشگاههای اسلامی در ایران، رسالتی والا در زمینه تحقق فرهنگ زندگی اسلامی-ایرانی دارد. هنرمند مسلمان در این دانشگاهها، برای ظهور زیبایی که از روح او نشأت می‌گیرد، با تمسک به قرآن و ولایت، تناسب حقیقی برگرفته از عالم علوی را به عالم امکان به ارمغان آورده و از این راه، الگویی حقیقی از زیبایی را به معرض نمایش می‌گذارد. بنابر این، دانشگاه هنر اسلامی تبریز نیز با عنایت به امکان ایجاد فضایی در جهت شکوفایی زمینه‌های رشد جوانان مسلمان، با امید فراهم کردن فضایی اسلامی برای پرورش دانشجویان و فرهنگ‌سازی‌های لازم برای نهادینه کردن فرهنگ اسلامی و به خصوص فرهنگ نماز در خود اقدامات گوناگونی انجام داده است.

نهادینه شدن فرهنگ نماز؛ یعنی تبدیل آن به مجموعه‌ای از نقشها و هنجارها که جامعه از آنها حمایت می‌کند. فرهنگ فقط از طریق تعامل افراد در اجتماع حفظ نمی‌شود، بلکه از طریق نهادینه شدن در نظام اجتماعی تدوام پیدا می‌کند. نهادینه کردن آموزشهای اولیه و ایجاد احساس نیاز به درگاه خداوند در مرحله اول بر عهده والدین و در مرحله بعدی به عهده دانشگاه است (رجب‌زاده، ۱۳۷۶)؛ زیرا دانشگاهها یکی از مهم‌ترین مراکز فرهنگی کشورها محسوب می‌شوند. اما با وجود فعالیتهای متعددی که در حوزه فرهنگی دانشگاهها در خصوص ترویج فرهنگ نماز انجام می‌شود، شواهدی مبنی بر اینکه هر کدام از فعالیتهای فرهنگی، چه تأثیری بر نهادینه شدن فرهنگ نماز در میان دانشجویان دارند، وجود ندارد.

پژوهش حاضر سعی دارد تا به ارزیابی اثربخشی فعالیتهای فرهنگی دانشگاه در جهت نهادینه شدن فرهنگ نماز از دیدگاه دانشجویان، در بستر دانشگاه هنر اسلامی تبریز بپردازد. محققان فرض می‌کنند میان فعالیتهای فرهنگی دانشگاه و پابندی دانشجویان به نماز، رابطه‌ای وجود دارد. بنابر این، مسئله اصلی تحقیق این است که مشخص کند فعالیتهای فرهنگی دانشگاه به چه میزان بر نهادینه شدن فرهنگ نماز در میان دانشجویان این دانشگاه تأثیرگذارند. در ادامه، ضمن بیان هدف و سؤالات پژوهش، به بیان پیشینه تحقیقات گذشته در این خصوص می‌پردازد. سپس فرهنگ نماز و تأثیرات مختلف آن بر افراد بیان می‌شود. در ادامه، ضمن تعریف فعالیتهای فرهنگی، مجموعه‌ای از فعالیتهای فرهنگی دانشگاه هنر اسلامی تبریز در جهت نهادینه کردن فرهنگ نماز در میان دانشجویان ارائه می‌شود. پژوهش در ادامه به بیان روش پژوهش و تجزیه و تحلیل یافته‌ها می‌پردازد. سپس یافته‌های تحقیق ارائه شده و بحث و نتیجه‌گیری می‌شود.

زمانی که مسئولان محیط‌های آموزشی بدون آگاهی و شناخت از ویژگی‌های درونی جوانان، به نهادینه شدن نماز در بستر دانشگاه امید دارند تا بهانه‌ای برای گزارش به مدیران فرهنگی داشته باشند؛ تردیدی نیست که میزان ازدگی و بیزاری و اشغال در دانشجویان چنان افزایش خواهد یافت که سالهای پیاپی باید کارشناسان و علمای اسلامی با بهره بردن از راهکارهای علمی تحقیق شده، بکوشند تا اینگونه نقشهای منفی را در نوجوانان خنثی سازند. (سادتی و جوادی، ۱۳۷۶)

۱. هدف و سؤالات پژوهش

هدف: ارزیابی اثربخشی فعالیتهای فرهنگی دانشگاه در جهت نهادینه شدن فرهنگ نماز از دیدگاه دانشجویان در دانشگاه هنر اسلامی تبریز.

سؤالات پژوهش:

۱. آیا فعالیتهای فرهنگی دانشگاه در جهت نهادینه کردن فرهنگ نماز از دیدگاه دانشجویان تأثیرگذار است؟
۲. آیا بین دیدگاه دانشجویان دختر و پسر، در خصوص تأثیرگذاری فعالیتهای فرهنگی دانشگاه، در نهادینه شدن فرهنگ نماز تفاوت وجود دارد؟
۳. اولویت بندی فعالیتهای فرهنگی دانشگاه در جهت نهادینه کردن فرهنگ نماز در دانشگاه کدام است؟

۲. پیشینه پژوهش

محققان مختلف در خصوص اهمیت نماز و تأثیرات مختلف آن مطالعات گوناگونی انجام داده‌اند. بلوردی و قویدل (۱۳۹۹) به «آسیب‌شناسی برنامه‌های ترویج و توسعه فرهنگ اقامه نماز دانشگاه آزاد اسلامی واحد سیرجان» به عنوان یک شاخص مهم در برنامه‌ریزی‌های آینده نظام تعلیم و تربیت پرداخته‌اند. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد میانگین شاخص برنامه‌های ترویجی اقامه نماز، متوسط به پایین است و برای افزایش این مؤلفه، تدابیر آگاه‌سازی و همچنین مبلغان مذهبی مناسب و اساتید، تأثیرگذاری بیشتری دارند.

ملائی و همکاران (۱۳۹۷) در «بررسی عوامل اثرگذار بر حضور دانشجویان در نماز جماعت ظهر دانشگاه علوم پزشکی مازندران»، مشخص کردند بین متغیرهای مطالعه، شامل عوامل خانوادگی، گرایش دوستان، مشارکت مسئولان، تداخل زمانی با ساعت کلاس، انگیزه شخصی و سطح تحصیلات، با میزان حضور در نماز جماعت، رابطه معناداری وجود دارد. با توجه به نتایج این پژوهش، حمایت از دانشجویان، تنظیم ساعت کلاس و مشارکت بیشتر اساتید در ایجاد انگیزه و ترغیب دانشجویان به انجام این فریضه الهی اثرگذار بوده است.

نصیرزاده و همکاران (۱۳۹۲) در تحقیق «انگیزه‌های نماز خواندن و تأثیر آن بر ادراک محدودیت‌های فردی، اجتماعی و محیطی اقامه نماز در دانشجویان»، به بررسی انگیزه‌های نماز خواندن در دانشجویان و تأثیر انگیزه‌های مذکور بر نگرش و ادراک افراد نسبت به موانع و محدودیت‌های اقامه نماز به عنوان یک شاخص مهم گرایش به معنویت در جهت برنامه‌ریزی‌های آینده نظام تعلیم و تربیت پرداختند. طبق یافته‌های آنان، انگیزه‌های کسب آرامش روانی، ادای تکلیف شرعی، ترس از عذاب الهی و عادت، به ترتیب مهم‌ترین انگیزه‌های نمازگزاران بود و همچنین بین دختران و پسران از لحاظ انگیزه‌های نماز خواندن، تفاوت معنادار وجود داشت.

شجاعی (۱۳۹۷) در «بررسی ارتباط نگرش و التزام عملی به نماز با میزان شادکامی دانشجویان (مطالعه موردی: دانشجویان دانشگاه محقق اردبیلی)» دریافت که بین نگرش و التزام عملی به نماز و تمامی ابعاد آن با میزان شادکامی دانشجویان، رابطه مثبت معناداری وجود دارد. شهریاری‌پور و همکاران (۱۳۹۲) در «بررسی رابطه میان نگرش و التزام عملی به نماز با مسئولیت‌پذیری دانشجویان تحصیلات تکمیلی در دانشگاه‌های شهر سمنان» دریافتند در مسئولیت‌پذیری و التزام عملی به نماز دانشجویان، بر حسب نوع دانشگاه تفاوت وجود

دارد و نگرش و التزام عملی به نماز و ابعاد آن، ۵۱ درصد مسئولیت‌پذیری را پیش‌بینی می‌کنند.

فیض‌اللهی و همکاران (۱۳۹۳) در مقاله «نماز و سبکهای هویتی در دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی کرمانشاه» به بررسی تفاوت سبکهای هویتی در بین دانشجویان نمازخوان و غیر نمازخوان پرداختند. نتایج نشان داد که بین سبکهای هویتی دانشجویانی که فرهنگ نماز را به جا می‌آورند، با دانشجویانی که این فرهنگ را به جا نمی‌آورند، تفاوت معنادار وجود دارد. بیشترین میانگین سبک هویتی دانشجویان نمازخوان، مربوط به سبک هویتی اطلاعاتی و سبک هویتی هنجاری و بیشترین میانگین سبک هویتی در دانشجویان غیر نمازخوان، مربوط به سبک هویتی اجتنابی / سردرگم می‌باشد.

مختاری و همکاران (۱۳۹۸) در «بررسی وضعیت التزام به نماز دانشجویان پردیس فارابی دانشگاه تهران در قم در سال ۱۳۹۷»، دریافتند عوامل مؤثر بر پایبندی دانشجویان به نماز، به ترتیب عبارتند از: آگاهی از احکام و فلسفه نماز، اثربخشی نماز در زندگی فردی و اجتماعی، التزام و اهتمام جدی برای انجام نماز و توجه به مستحبات و آمادگی‌های قبل از نماز.

نطاق و همکاران (۱۳۹۸) در تحقیق «ارتباط هوش هیجانی و تقید به نماز با تمایل جنسی در دانشجویان مجرد دانشگاههای شهر میانه»، دریافتند که بین مؤلفه‌های هوش هیجانی، تنها کنترل هیجان با میل جنسی همبستگی منفی و معنادار داشت. علاوه بر این، التزام به نماز با میل جنسی، همبستگی منفی معناداری داشت. همچنین هوش هیجانی کل، ادراک هیجان، کنترل هیجان و مهارتهای اجتماعی با تعهد به نماز، همبستگی مثبت و معناداری داشتند.

سبحانی‌نژاد (۱۳۷۲) به بررسی «عوامل مؤثر در افزایش رغبت دانش‌آموزان پسر دبیرستانهای شهر اصفهان نسبت به برنامه‌های امور تربیتی (از جمله نماز) از دیدگاه دانش‌آموزان» پرداخت. طبق نتایج، دانش‌آموزان به ترتیب به خصوصیات عاملان اجرایی، نوع و محتوای برنامه‌های تربیتی، روشها یا شیوه‌های تربیتی، توجه به نیازهای فردی و موقعیتهای محیطی اشاره کرده، همچنین نتایج نشان داده که استفاده از نظر دانش‌آموزان، مطلع ساختن آنها از اهداف برنامه‌ها، توسعه کتابخانه‌های مدارس، همراه بودن خانواده با اهداف تربیتی مدرسه و کمک به رشد روح اعتماد به نفس در دانش‌آموزان، در گرایش مثبت آنها به برنامه‌های تربیتی مؤثر است. گفتنی است که هر پنج دسته عوامل مؤثر در افزایش رغبت فراگیران به برنامه‌های تربیتی را می‌توان جزء عوامل درون‌آموزشگاهی در نظر گرفت.

اهمیت توجه به فرهنگ نماز در تحقق خصایص اخلاقی و ایجاد رشد در تمام جوانب زندگی افراد، در تحقیقات صورت گرفته بیش از پیش نمایان شد. حال با توجه به رسالت دانشگاهها در جهت تحقق زندگی سالم برای دانشجویان و پرورش آنان در تمام زمینه‌های اخلاقی و علمی و پژوهشی، اهمیت توجه نهاد دانشگاه بر نماز به عنوان مهم‌ترین فرهنگ دینی، بیش از پیش نمایان می‌شود. دانشگاه هنر اسلامی تبریز به عنوان یکی از پایه‌گذاران دانشگاه اسلامی در ایران، اقدامات فراوانی در خصوص نهادینه کردن نماز انجام داده است. مسئله مد نظر ما، بررسی میزان تأثیرگذاری هر یک از این فعالیتها در نهادینه کردن فرهنگ نماز در این دانشگاه است. بنابر این، تحقیق حاضر در ادامه، ضمن معرفی فرهنگ نماز، با بیان معنای لغوی و اصطلاحی نماز می‌کوشد تا به اهمیت تاریخی و جنبه‌های مختلف اثرگذاری آن بر افراد (به خصوص دانشجویان) بپردازد.

۳. نهادینه کردن فرهنگ نماز

از آنجا که فرهنگ نماز از واجبات و اعمال مهم فرهنگ اسلامی است؛ ضمن شناسایی راهکارهایی برای تقویت آن، باید با شناسایی آسیبهای ممکن، امکان تهاجم فرهنگی را نیز در این باره سد کرد تا وجود این فریضه بزرگ باعث رشد امت اسلامی شود؛ زیرا همان‌گونه که در سطح جامعه مشاهده می‌شود، اقشار مختلفی از فقر فرهنگی رنج می‌برند و مستضعفین فکری جامعه تحت تأثیر تبلیغات بیگانه قرار گرفته‌اند و اگر با این هجوم فرهنگی مقابله نشود، می‌تواند آسیبهای غیر قابل جبرانی وارد سازد. بنابر این، نهادینه کردن فرهنگ نماز، یکی از مهم‌ترین راهکارها در تحقق فرهنگ نماز به شمار می‌رود.

«نهادینه‌سازی» یعنی تعمیق و تثبیت باورها، ارزشها و رفتارهای مطلوب و مقبول کارگزاران اصلی اداره جامعه، در سطوح متفاوت مدیریتی کل و خرد (سازمانها و نهادها). این تعریف از نهادینه‌سازی بر نقش کارگزاران فرهنگی دانشگاهی در جهت نهادینه کردن فرهنگ نماز در دانشجویان تأکید می‌ورزد. بر این اساس، کارگزاران فرهنگی دانشگاه با انجام فعالیت‌های فرهنگی می‌توانند به ایجاد باورها و ارزشها در بستر دانشگاه کمک کنند و بدین ترتیب، فرهنگ نماز را در میان دانشجویان اشاعه دهند؛ زیرا اشاعه فرهنگ نماز به عنوان کهن‌ترین فرهنگ، در میان ادیان الهی سابقه‌ای دیرینه دارد؛ به گونه‌ای که حضرت آدم در اولین روز اقامت در زمین نماز خواند؛ یا زمانی که حضرت آدم وفات یافت، حضرت شیث بر او نماز گذارد. حضرت امام صادق (ع) روایت فرمودند که حضرت ادریس نیز نماز می‌خواندند. در آیه ۵۴ سوره مریم، حضرت ابراهیم خطاب به خدا می‌فرمایند: «خدایا من

خاندان خود را در سرزمینی غیر حاصلخیز در کنار خانه‌ات ترک کرده‌ام تا نماز به پا دارند. پس دل‌های مردم را در گرو آنها قرار بده». نماز حضرت اسماعیل، نماز حضرت موسی در کوه طور، توصیه حضرت لقمان به فرزندش در خصوص به پا داشتن نماز، نماز حضرت عیسی و حضرت ایوب و حضرت خضر، همگی گواه بر سابقه تاریخی نماز است و بر اهمیت نماز تأکید دارند.

اهمیت نهادینه کردن فرهنگ نماز با تأکید بر معنای لغوی و اصطلاحی آن، بیش از پیش نمایان می‌شود. نماز از نظر معنای لغوی، به معنی پیوند، ارتباط و درخواست است و معنای اصطلاحی آن، همان عبادتی است که با کیفیت و آداب خاص و در مواقع معین برگزار می‌شود (شورای اقامه نماز، ۱۳۵۸). اما معنای واقعی نماز از نظر شهید مطهری، به پا داشتن نماز است؛ یعنی نماز به صورت یک پیکری روح انجام نشود، بلکه نمازی است که واقعاً بنده را متوجه خالق و آفریننده خویش سازد (مطهری، ۱۳۸۹). این نماز است که باعث می‌شود تا تأثیرات آن در جسم و روان آدم محقق شود. تأثیراتی که نماز بر بهداشت روح و جسم آدمی می‌گذارد، مهم‌ترین مسئله‌ای است که در اشاعه فرهنگ نماز در جامعه و به خصوص در دانشگاه‌ها به دنبال تحقق آن هستیم؛ زیرا در کنار آثار روحی نماز که در روایات بسیار بدان اشاره شده است، برخی یافته‌های علمی نیز بر اثر نماز بر بهداشت روانی فرد تأکید دارند. برای مثال، نماز با آزادسازی آندرفالین‌ها، موجب کاهش استرس و فشار روانی می‌شود (پاداشی، معصوم‌علی، ۱۳۹۷)؛ همچنین نماز در پیشگیری و درمان بیماری‌های روانی و روان‌تنی مؤثر است. (صف‌آرا، ۲۰۲۰)

والتر کوفمان معتقد است: «هنگام نیایش چنان محبت اخلاقی در ما ایجاد می‌شود که با هیچ حالت عادی میسر نیست». این نیایش، سکوت تاریک و هم را می‌شکند و فضای گسترده‌ای را بر ما می‌گشاید. آنچه در دل به صورت غنچه‌های ناشکفته وجود دارد، به یک باره همچون گل خندانی بازشکفته می‌شود. (رهايي، ۱۳۸۵)

آنچه در خصوص نماز بیان شد، جنبه‌های مختلف از تأثیرگذاری نماز بود که می‌تواند در فعالیتهای فرهنگی جامعه و دانشگاه مد نظر قرار گیرد و با این چشم‌اندازها، اقدامات لازم برای نهادینه کردن نماز در میان دانشجویان انجام پذیرد.

۴. فعالیت فرهنگی دانشگاه

برای تعریف فعالیتهای فرهنگی دانشگاه ابتدا باید مفهوم فرهنگ بررسی شود تا بتوان دریافت که فعالیتهای فرهنگی به دنبال تحقق چه موضوعاتی‌اند. فرهنگ، یک مفهوم گسترده شامل

باورها، ارزشها، رفتارها است که مطابق ارزشهای اجتماعی و هنجارهای موجود در جوامع بشری مطرح شده است. فرهنگ همچنین شامل مجموعه‌ای از دانشها، باورها، هنرها، قوانین، آداب و رسوم اجتماعی، و عاداتهای افراد در یک گروه یا جامعه است.

فعالیت‌های فرهنگی بر اساس تعریف فرهنگ، به پرورش موزون و هماهنگ استعداد‌های افراد در جهت شکوفایی در همه جوانب گفته می‌شود. همچنین در تعریف دیگر، به مجموعه فعالیت‌های سازمان یافته‌ای که به منظور تعمیق یادگیری، نهادینه کردن ارزشهای دینی و ملی، کشف رشد و شکوفایی استعدادها، پاسخگویی به نیازها و خواسته‌های بومی و محلی ایجاد زمینه مشارکت فعال، تمرین آموخته‌ها و کسب مهارت‌های اساسی دانشجویان در طول سال تحصیلی اعم از ساعات رسمی و غیر رسمی انجام می‌گیرد، فعالیتهای فرهنگی گفته می‌شود. (دفتر برنامه‌ریزی امور فرهنگ، ۱۳۸۴)

فعالیت‌های فرهنگی با توجه به تعاریف گفته شده، خیل عظیمی از فعالیت‌ها را شامل می‌شوند که در این میان، انواع فعالیت‌های هنری، مذهبی، فرهنگی، آموزشی را شامل می‌شود. برای مثال، فعالیتهای مربوط به قرآن و معارف اسلامی، مراسم آغازین، اردو و بازدید و گردشهای علمی، شوراها، تشکلهای و انجمنهای دانش‌آموزی و دانشجویی، مراسم، مناسبتها و ایام، نشست‌ها و مجامع بحث و گفتگو، راهنمایی و مشاوره، مهارتهای زندگی، پژوهش و کتابخوانی، نماز جماعت و نیایش، کلاسهای تقویتی و کارگاههای آموزشی، فعالیتهای ادبی و هنری، جشنواره‌ها و مسابقات و طرحهای تربیتی، از مهم‌ترین فعالیتهای حوزه فعالیتهای فرهنگی محسوب می‌شوند. (همان)

در میان فعالیتهای فرهنگی، نهادینه کردن فریضه نماز در میان دانشجویان، موضوعی است که هدف پژوهش حاضر محسوب می‌شود. اما باید توجه داشت هر یک از فعالیتهای فرهنگی در صورتی می‌توانند موفق عمل کنند که اهداف درست و منسجم برای هر یک متصور شده باشد. در اینجا به بررسی اهداف فعالیتهای فرهنگی دانشگاه می‌پردازیم تا مشخص شود نهادینه کردن فریضه نماز در کدام بخش از اهداف فرهنگی دانشگاهها قرار دارد.

۵. اهداف فعالیتهای فرهنگی دانشگاه

فعالیت‌های فرهنگی دانشگاهها طیف گوناگونی از اهداف را شامل می‌شوند که می‌توان رشد معنویت، رشد خلاقیتها و پرورش استعداد‌های دانشجویان با شناسایی قابلیت‌ها و توانایی‌های دانشجویان، فراهم آوردن امکانات مورد نیاز و سازماندهی فعالیتها، در راستای ارتقای سطح فرهنگی و هنری دانشجویان، ایجاد انگیزه و محرک‌های لازم برای ادامه رشد و تکامل طبیعی

دانشجویان را برشمرد. ارزش هر یک از این فعالیتها به میزان تأثیری است که در افراد دارند. بررسی‌های صورت گرفته در مطالعات نشان می‌دهد که فعالیت‌های فرهنگی دارای ارزش مثبت در زندگی دانشجویان‌اند. برخی از ارزشهای فعالیت‌های فرهنگی دانشگاهها در جدول ۱ گنجانده شده است.

جدول ۱: ارزشهای فعالیت‌های فرهنگی (شعاری‌نژاد، ۱۳۷۹)

ردیف	ارزشهای فعالیت‌های فرهنگی
۱	کمک به رشد و تکامل شخصیت مطلوب
۲	کمک به تسهیل رشد و تکامل اجتماعی
۳	تهیه امکانات تفریحی سالم
۴	رعایت تفاوت‌های فردی در رغبتها
۵	کمک به تأمین هدفهای تربیتی جدید
۶	فعالیت‌های فوق برنامه و نقشی که در بهداشت روانی دارند
۷	فعالیت‌های فوق برنامه و نقشی که در تربیت و ارزشهای اخلاقی دارند

اجرای درست و مؤثر فعالیت‌های فرهنگی، همانند برنامه‌داری رسمی، مستلزم این است که دانشگاهها در پیش‌بینی و تنظیم این فعالیتها به نکاتی توجه و درباره آنها مطالعه کنند و بیندیشند (شعاری‌نژاد، ۱۳۷۹)؛ از جمله می‌توان به تحلیل فعالیت مد نظر در ارتباط با مسائل ذیل پرداخت که در جدول ۲ ارائه شده‌اند. بدین ترتیب، دانشگاهها می‌توانند برای نیل به هدف فرهنگی خویش که در این پژوهش، نهادینه کردن فریضه نماز است، گام‌های درست و اساسی بردارند. هر یک از این نکات، مسئولان فرهنگی دانشگاهها را به ابزاری همه‌جانبه‌گرایانه مجهز می‌کند که بتوانند با دیدی وسیع و کل‌نگر به مقوله مد نظر توجه کرده، در انجام سیاست‌های خود در جهت تحقق هدف خود، همه جوانب امر را در نظر داشته باشند که دامنه وسیعی از مسائل فردی تا راهکارها و الزامات عملی را شامل می‌شود.

جدول ۲: تحلیل فعالیت‌های فرهنگی (شعاری‌نژاد، ۱۳۷۹)

ردیف	تحلیل فعالیت‌های فرهنگی
۱	هدفهای فردی و اجتماعی فعلی، نیروها و مسائل
۲	وضعیت رشد و تکامل دانشجویان شرکت‌کننده
۳	معرفت و مهارت‌های مورد نیاز
۴	چگونگی مؤثرتر و سودمندتر ساختن فعالیت‌های تربیتی - فرهنگی
۵	وسایل مورد نیاز و راه‌های فراهم آوردن آنها

ارزیابی اثربخشی فعالیت‌های فرهنگی دانشگاه ... ۴۵

۶	تعیین معیارهای ارزشیابی یک برنامه یا فعالیت فرهنگی
۷	برنامه‌های تحصیلی یا رسمی کلاس مد نظر در مواد درسی گوناگون

این پژوهش در نظر دارد از میان فعالیت‌های مختلف فرهنگی به بررسی فعالیت‌های فرهنگی دانشگاه در جهت نهادینه شدن فرهنگ نماز در میان دانشجویان بپردازد. برای این منظور، ابتدا مجموعه‌ای از فعالیت‌هایی که معاونت فرهنگی دانشگاه در خصوص نماز انجام داده است، بررسی می‌شود. بر اساس گزارش‌های معاونت فرهنگی دانشگاه تبریز، مجموعه اقدامات ذیل در این دانشگاه در حال انجام است که عبارتند از:

- برگزاری منظم و پیوسته نمازهای جماعت با دعوت از امام جماعت روحانی در دانشگاه؛
  - آماده کردن مکان برگزاری نماز یا نمازخانه در دانشکده‌های مختلف برای بانوان و آقایان؛
  - فراهم کردن امکانات مانند وضوخانه، آب گرم، جاکفشی، مهر و جانماز و نمازخانه؛
  - فراهم کردن امکان مشارکت دانشجویان در برگزاری نمازهای جماعت و برنامه‌های دینی و مذهبی؛
  - زیباسازی فضای نمازخانه و ایجاد فضای معطر و مناسب اجرای نماز برای بانوان و آقایان؛
  - امکان برگذاری نماز جماعت در دانشگاه با حضور توأمان اساتید و مربیان و تمامی کارکنان دانشگاه همراه با دانشجویان؛
  - برگزاری برنامه‌های مذهبی و آیینی در مناسبت‌های مختلف دینی و مذهبی؛
  - تشویق دانشجویان به فعالیت‌های فرهنگی با برگزاری مسابقات نماز و قرآن.
- با توجه به اهمیت فعالیت‌های فرهنگی دانشگاه، در این بخش به تبیین فعالیت‌های فرهنگی دانشگاه هنر اسلامی تبریز در بخش‌های مختلف پرداخته می‌شود. برای این منظور، به مصاحبه با سرپرست‌های معاونت‌های مختلف در حوزه فرهنگی اجتماعی، آموزشی، پژوهشی و کارآفرینی، و معاونت اداری مالی دانشگاه پرداخته شد و بدین ترتیب، مهم‌ترین فعالیت‌های این معاونت‌ها در حوزه نماز مشخص شد. در ادامه برای بررسی میزان اثربخشی فعالیت‌های فرهنگی در جهت تحقق فریضه نماز در میان دانشجویان، به بررسی این موضوع از دیدگاه دانشجویان پرداخته می‌شود تا مشخص شود هر یک از فعالیت‌های صورت گرفته تا چه میزان

در تحقق هدف مد نظر موفق عمل کرده‌اند. همچنین پژوهش در نظر دارد به این موضوع پردازد که آیا فعالیتهای فرهنگی روی دانشجویان دختر و پسر تأثیر یکسانی دارند یا نه؟ در نهایت، به اولویت بندی فعالیتهای بر اساس میزان تأثیرگذاری بر دانشجویان می پردازد تا بتوان بر اساس آن، برنامه ریزی های آتی را انجام داد.

ب) روش شناسی پژوهش

روش این پژوهش، توصیفی از نوع پیمایشی است و در آن، مهم ترین فعالیتهای فرهنگی در جهت نهادینه کردن نماز از دیدگاه دانشجویان دانشگاه هنر اسلامی تبریز، شناسایی و اولویت بندی شدند. جامعه آماری پژوهش، کلیه دانشجویان دانشگاه هنر اسلامی تبریز است که سال تحصیلی ۲-۱۴۰۱ در دانشگاه هنر اسلامی تبریز مشغول به تحصیل بوده‌اند. در پژوهش حاضر با توجه به حجم جامعه، برای اندازه گیری نمونه تحقیق، با استفاده از جدول کرجسی و مورگان، میزان مطلوب برابر ۳۱۳ دانشجو تعیین شد؛ اما برای اطمینان بیشتر، ۴۰۶ پرسشنامه جمع شد که به روش نمونه گیری تصادفی ساده انتخاب شدند. سپس برای توزیع پرسشنامه دانشجویان به صورت تصادفی، ۲۷۱ پسر و ۱۳۵ دختر (۴۰۶ نفر) انتخاب شدند. پرسشنامه بر اساس مطالعات مبانی نظری و همچنین با بررسی فعالیتهای معاونتهای مختلف دانشگاه در زمینه نماز تدوین شد. محققان با انتشار پرسشنامه الکترونیکی در میان گروه های مجازی کلاسهای درسی دانشگاه هنر اسلامی تبریز، نسبت به گردآوری داده ها اقدام کردند. روایی پرسشنامه از طریق روایی محتوا انجام شد که این امر توسط ۱۵ نفر از اساتید و متخصصان مربوطه انجام پذیرفت. برای تأیید روایی سازه پرسشنامه نیز از تحلیل عاملی تأییدی استفاده شد. پایایی پرسشنامه نیز با اجرای آزمایشی روی ۳۰ نفر از جامعه تحقیق و محاسبه آلفای کرونباخ (۰/۸۹) تأیید شد. به منظور تجزیه و تحلیل داده های تحقیق حاضر از روشهای از آمار استنباطی و برای بررسی تفاوتها از آزمونهای تحلیل واریانس (آنوا) و تی مستقل استفاده شد.

ج) یافته های پژوهش

نتایج توصیفی مربوط به جنسیت، رشته تحصیلی و سطح تحصیلات شرکت کنندگان در بخش کمی تحقیق، در جدول ۳ نشان داده شده است.

جدول ۳: درصد دانشجویان بر حسب جنسیت، میزان تحصیلات، رشته تحصیلی

جنسیت	میزان تحصیلات	رشته تحصیلی
-------	---------------	-------------

ارزیابی اثربخشی فعالیتهای فرهنگی دانشگاه ... ۴۷

مؤلفه	درصد	مؤلفه	درصد	مؤلفه	درصد	مؤلفه	درصد
زن	۶۷	لیسانس	۵۵	معماری و شهرسازی	۲۱	حفاظت آثار فرهنگی	۱۰
مرد	۳۳	فوق لیسانس	۳۵	طراحی صنعتی	۱۶	چند رسانه‌ای	۹
		دکتری	۱۰	هنرهای تجسمی	۱۲	فرش	۱۱
				هنرهای صناعی	۷	هنرهای نمایشی آیینی	۱۰

نتایج استنباطی پژوهش به ترتیب سؤالات پژوهش مطرح می‌شود.

در بررسی سؤال اول پژوهش با عنوان «آیا فعالیتهای فرهنگی دانشگاه در جهت نهادینه کردن فرهنگ نماز از دیدگاه دانشجویان تأثیرگذار است؟»، محققان به بررسی نمرات با استفاده از آزمون تی تک گروهی پرداختند. تجزیه و تحلیل نشان داد میانگین در نظر گرفته شده در این فعالیت، ۳ می‌باشد که با میانگین حاصل از نتایج پژوهش مقایسه می‌شود. نتایج این آزمون در جدول ۴ ارائه شده است.

جدول ۴: فعالیتهای فرهنگی دانشگاه در جهت نهادینه کردن فرهنگ نماز از دیدگاه دانشجویان

شماره سؤال	فعالیت‌های فرهنگی دانشگاه هنر اسلامی تبریز	مقدار مورد آزمون: ۳				
		تعداد	میانگین	اولویت بندی	انحراف معیار	درجه آزادی
۱	دوستانم در نماز خواندن من خیلی تأثیرگذارند.	۴۰۵	۳/۴۰	۱۴	۱/۳	۴۰۴
۲	استادان می‌توانند نقش زیادی در نماز خواندن دانشجویان داشته باشد.	۴۰۳	۳/۷۳	۸	۱/۰۷۴	۴۰۲
۳	استادان با تدابیر برنامه‌های مذهبی، تأثیر زیادی در گرایش دانشجویان به نماز دارند.	۴۰۳	۳/۷۵	۶	۱/۰۷۵	۴۰۲
۴	برگزاری مسابقات در زمینه نماز	۴۰۴	۳/۳۷	۱۵	۱/۲۵۹	۴۰۳

۴۸ ♦ فصلنامه علمی فرهنگ در دانشگاه اسلامی، شماره ۴۷

۰/۰۰۱	۴۰۱	-۶/۳۶۸	۱/۳۶۳	۲۲	۲/۵۷	۴۰۲	ارسال پیامک در رابطه با نماز	۵
۰/۰۰۱	۴۰۱	۶/۲۳۸	۱/۱۴۳	۱۶	۳/۳۶	۴۰۲	کوتاه بودن زمان در نظر گرفته شده برای اقامه نماز	۶
۰/۰۰۱	۴۰۲	۸/۸۷۲	۱/۲۰۲	۱۱	۳/۵۳	۴۰۳	هماهنگی بین گفتار و عمل استادان و مدیران	۷
۰/۰۰۱	۴۰۳	۵/۸۹۷	۱/۴۵۱	۱۳	۳/۴۳	۴۰۴	بردن دانشجویان به اردوهای تفریحی	۸
۰/۰۰۱	۴۰۴	۱۳/۳۰	۱/۲۹۲	۵	۳/۸۵	۴۰۵	دعوت از امام جماعت روحانی و برگزاری منظم نماز جماعت در دانشگاه	۹
۰/۰۰۱	۴۰۲	۴/۵۶۸	۱/۴۳۹	۱۸	۳/۳۳	۴۰۳	نماز جماعت همراه با استادان	۱۰
۰/۰۰۱	۴۰۳	۱۳/۰۴	۱/۳۲۰	۳	۳/۸۶	۴۰۴	زیباسازی فضای نمازخانه و ایجاد فضای معطر و مناسب اجرای نماز	۱۱
۰/۰۰۱	۴۰۴	۱۲/۱۱	۱/۱۹۸	۹	۳/۷۲	۴۰۵	تأکید دبیران در کلاس درس، به ویژه دروس پایه درباره اهمیت نماز و شرکت در نماز جماعت	۱۲
۰/۰۰۱	۴۰۴	۱/۰۴۸	۱/۶۵۹	۲۰	۳/۰۹	۴۰۵	برگزاری اردوهای سیاحتی و زیارتی	۱۳
۰/۰۰۱	۴۰۳	۹/۱۸۱	۱/۳۳۳	۱۰	۳/۶۱	۴۰۴	ایجاد فضای معنوی در محیط دانشگاه هنگام اذان و نماز، مانند پخش اذان و نواهای قرآنی و مذهبی	۱۴
۰/۰۰۱	۴۰۳	۱۸/۴	۱/۱۱۴	۲	۴/۰۲	۴۰۴	مستولیت دادن به دانشجویان در برگزاری نماز جماعت در دانشگاه مانند اذان دادن، آماده کردن مکان برگزاری نماز یا نمازخانه	۱۵

ارزیابی اثربخشی فعالیت‌های فرهنگی دانشگاه ... ♦ ۴۹

۰/۰۰۱	۴۰۲	۶/۵۳۷	۱/۳۴۹	۱۲	۳/۴۴	۴۰۳	برگزاری جلسات سخنرانی درباره اهمیت نماز و فواید و اثرات آن	۱۶
۰/۰۰۱	۴۰۱	۱۴/۲۲	۱/۰۱۷	۱	۴/۲۳	۴۰۲	تشویق دانشجویانی که در نماز جماعت شرکت می‌کنند.	۱۷
۰/۰۰۱	۴۰۲	۴/۹۸۷	۱/۲۶۹	۱۹	۳/۳۲	۴۰۳	دسترسی دانشجویان به کتابهای جذاب درباره نماز در کتابخانه دانشگاه	۱۸
۰/۰۰۱	۴۰۴	۱۴/۵۹	۱/۱۷۴	۴	۳/۸۵	۴۰۵	حضور فعال اساتید و مربیان و تمامی کارکنان دانشگاه در نماز جماعت	۱۹
۰/۰۰۱	۴۰۰	-۲/۱۴۴	۱/۴۴۴	۲۱	۲/۸۵	۴۰۱	پخش و ارسال کلیپ‌های مذهبی مربوط به نماز	۲۰
۰/۰۰۱	۴۰۴	۵/۴۸۸	۱/۳۰۴	۱۷	۳/۳۶	۴۰۵	آگاهی دادن به دانشجویان در خصوص اینکه ممکن است هنگام اقامه نماز، گروهی نتوانند در نماز شرکت کنند و معذوریت داشته باشند. (برداشت منفی نکنند)	۲۱
۰/۰۰۱	۴۰۴	۱۰/۴۹	۱/۴۱۶	۷	۳/۷۴	۴۰۵	فراهم کردن امکانات، مانند وضوخانه، آب گرم، جاکفشی، مهر و جانماز و نمازخانه	۲۲

نتایج جدول ۴ نشان داد که در سطح ۰/۰۱ بین میانگین متوسط و میانگین نمرات دانشجویان در تمامی سؤالات به جز سؤال ۱۵ (برگزاری اردوهای سیاحتی و زیارتی)، تفاوت معناداری وجود دارد. نتایج به دست آمده از این سؤالات، از بالا بودن میانگین نمرات دانشجویان نسبت به سطح متوسط (۳)، درباره فعالیت‌های فرهنگی دانشگاه مذکور حمایت کرده‌اند. ($p < 0/001$)

در پاسخ به سؤال دوم پژوهش به منظور بررسی تفاوت بین دیدگاه دانشجویان دختر و پسر درباره مهم‌ترین فعالیت‌های فرهنگی دانشگاه جهت نهادینه کردن فرهنگ نماز، نمرات با

۵۰ ♦ فصلنامه علمی فرهنگ در دانشگاه اسلامی، شماره ۴۷

استفاده از آزمون تی مستقل تجزیه و تحلیل شد. نتایج این آزمون در جدول ۵ ارائه شده است.

نتایج ارائه شده در جدول ۵ نشان می‌دهد که تفاوت معناداری از نظر آماری بین دیدگاه دانشجویان دختر و پسر در سؤالات ۱، ۱۱، ۱۲، ۱۳، ۱۹، ۲۰ و ۲۲ وجود دارد؛ اما در سؤالات ۲ تا ۱۰، ۱۴ تا ۱۸، ۲۱، ۲۳ و ۲۴، تفاوت معناداری دیده نمی‌شود. بدین ترتیب، تأثیر دوستان، دعوت از امام جماعت روحانی و برگزاری منظم نماز جماعت، زیباسازی فضای نمازخانه و ایجاد فضای معطر و مناسب اجرای نماز و تشویق دانشجویانی که در نماز جماعت شرکت می‌کنند، از مواردی است که بین دانشجویان دختر و پسر تأثیرات متفاوتی دارند.

جدول ۵: نتایج آزمون تی مستقل دیدگاه دانشجویان نسبت به فعالیتهای فرهنگی بر حسب جنسیت در نهادینه کردن فرهنگ نماز

ردیف	فعالیت‌های فرهنگی دانشگاه هنر اسلامی تبریز	شاخصهای آماری				
		جنسیت	تعداد	میانگین	انحراف معیار	تی
سطح معناداری	درجه آزادی	تی	انحراف معیار	میانگین	تعداد	جنسیت
۰/۰۴	۴۰۳	۲/۰۹۰	۱/۲۶۶ ۰/۷۴۳	۲/۵۹ ۳/۷۴	۱۳۵ ۱۳۵	دختر پسر
۰/۳۷	۴۰۱	-۰/۸۹۹	۱/۲۳۰ ۱/۲۷۵	۲/۳۵ ۲/۳۸	۱۳۵ ۲۶۹	دختر پسر
۰/۴۴	۴۰۱	-۰/۷۷۱	۱/۳۱۷ ۱/۳۸۴	۱/۴۶ ۱/۶۲	۱۳۳ ۲۶۹	دختر پسر
۰/۸	۴۰۲	-۰/۲۶۱	۱/۱۵۷ ۱/۱۳۸	۲/۳۲ ۲/۳۸	۱۳۳ ۲۶۹	دختر پسر
۰/۲۷	۴۰۰	-۱/۱۲۳	۱/۲۶۰ ۱/۱۶۹	۲/۴۱ ۲/۵۹	۱۳۵ ۲۶۸	دختر پسر
۰/۶۲	۴۰۰	۰-/۴۹۲	۱/۴۸۷ ۱/۴۳۴	۲/۳۴ ۲/۴۷	۱۳۴ ۲۷۰	دختر پسر
۰/۱۴	۴۰۱	-۱/۴۶۸	۱/۰۸۳ ۱/۳۵۰	۳/۱۷ ۲/۷۰	۱۳۵ ۲۷۰	دختر پسر

ارزیابی اثربخشی فعالیتهای فرهنگی دانشگاه ... ۵۱

۰/۳۸	۴۰۲	-۰/۸۷۷	۱/۴۹۴ ۱/۳۵۸	۱/۸۷ ۲/۵۵	۱۳۴ ۲۶۹	دختر پسر	بردن دانشجویان به اردوهای تفریحی	۸
۰/۰۰۱	۴۰۱	۳/۵۳۰	۱/۴۶۸ ۱/۲۳۲	۲/۶۹ ۲/۹۴	۱۳۵ ۲۶۹	دختر پسر	دعوت از امام جماعت روحانی و برگزاری منظم نماز جماعت در دانشگاه	۹
۰/۰۰۱	۴۰۱	-۴/۵۸۳	۱/۲۵۰ ۱/۱۷۰	۲/۶۳ ۲/۷۷	۱۳۵ ۲۷۰	دختر پسر	نماز جماعت همراه با استادان	۱۰
۰/۰۰۷	۴۰۲	-۱/۸۱۳	۱/۷۴۵ ۱/۶۱۷	۲/۰۱ ۲/۱۲	۱۳۵ ۲۷۰	دختر پسر	زیباسازی فضای نمازخانه و ایجاد فضای معطر و مناسب اجرای نماز	۱۱
۰/۲۹	۴۰۳	-۱/۰۸۶	۱/۳۷۵ ۱/۳۰۹	۲/۴۷ ۲/۶۸	۱۳۴ ۲۷۰	دختر پسر	تأکید دبیران در کلاس درس، به ویژه دروس پایه درباره اهمیت نماز و شرکت در نماز جماعت	۱۲
۰/۵۴	۴۰۳	-۰/۶۱۴	۱/۱۲۴ ۱/۱۱۱	۳/۰۱ ۳/۰۲	۱۳۴ ۲۷۰	دختر پسر	برگزاری اردوهای سیاحتی و زیارتی	۱۳
۰/۱۴	۴۰۲	-۱/۴۷۶	۱/۳۳۸ ۱/۳۵۶	۲/۴۹ ۲/۴۱	۱۳۵ ۲۶۸	دختر پسر	ایجاد فضای معنوی در محیط دانشگاه هنگام اذان و نماز، مانند پخش اذان و نواهای قرآنی و مذهبی	۱۴
-۰/۹۵	۴۰۲	-۰/۰۶۲	۰/۹۳۱ ۱/۰۵۲	۳/۳۷ ۳/۱۶	۱۳۴ ۲۶۸	دختر پسر	مسئولیت دادن به دانشجویان در برگزاری نماز جماعت در دانشگاه، مانند اذان دادن، آماده کردن مکان برگزاری نماز یا نمازخانه	۱۵
۰/۶	۴۰۱	۰/۵۲۴	۱/۲۷۱ ۱/۲۴۱	۲/۰۱ ۲/۴۷	۱۳۴ ۲۶۹	دختر پسر	برگزاری جلسات سخنرانی درباره اهمیت نماز و فواید و اثرات آن	۱۶
۰/۰۴	۴۰۰	۲/۰۱۹	۱/۱۷۵ ۱/۱۷۱	۲/۷۳ ۲/۹۱	۱۳۵ ۲۷۰	دختر پسر	تشویق دانشجویانی که در نماز جماعت شرکت می کنند	۱۷

۰/۰۰۱	۴۰۱	-۳/۴۸۴	۱/۴۸۵ ۱/۴۱۵	۱/۶۳ ۱/۹۵	۱۳۳ ۲۶۸	دختر پسر	دسترسی دانشجویان به کتابهای جذاب درباره نماز در کتابخانه دانشگاه	۱۸
۰/۱۳	۴۰۳	-۱/۵۲۸	۱/۳۹۰ ۱/۲۵۹	۲/۲۷ ۲/۴۰	۱۳۵ ۲۷۰	دختر پسر	حضور فعال اساتید و مربیان و تمامی کارکنان دانشگاه در نماز جماعت	۱۹
۰/۰۴	۳۹۹	-۲/۰۹۷	۱/۴۸۹ ۱/۳۸۱	۲/۶۹ ۲/۷۶	۱۳۵ ۲۷۰	دختر پسر	پخش و ارسال کلیپ‌های مذهبی مربوط به نماز	۲۰
۰/۳۷	۴۰۳	-۰/۸۸۹	۱/۲۶۶ ۱/۳۰۹	۲/۵۹ ۲/۳۰	۱۳۵ ۲۷۰	دختر پسر	آگاهی دادن به دانشجویان در خصوص اینکه ممکن است هنگام اقامه نماز، گروهی نتوانند در نماز شرکت کنند و معدوریت داشته باشند. (برداشت منفی نکنند)	۲۱
۰/۶۲	۴۰۳	-۰/۴۹۶	۰/۷۴۳ ۰/۵۸۳	۳/۷۴ ۳/۷۶	۱۳۵ ۲۷۰	دختر پسر	فراهم کردن امکانات، مانند وضوخانه، آب گرم، جاکفشی، مهر و جانماز و نمازخانه	۲۲

در بررسی سؤال سوم با عنوان «اولویت بندی فعالیتهای فرهنگی دانشگاه در جهت نهادینه کردن فرهنگ نماز در دانشگاه»، محققان به بررسی نمرات با استفاده از آزمون فریدمن پرداختند. آزمون فریدمن برای اولویت بندی و رتبه بندی متغیرها بر اساس بیشترین تأثیر بر متغیر وابسته می باشد. به عبارتی؛ این آزمون برای مقایسه چند گروه از نظر میانگین رتبه های آنهاست و مقیاس در این آزمون باید حداقل رتبه ای باشد.

در این بخش، ابتدا به بررسی تفاوتها در میان فعالیتهای معاونتهای مختلف پرداخته می شود تا مشخص شود آیا بین فعالیتهای معاونتهای مختلف، تفاوت معناداری وجود دارد یا خیر. بنابر این، فرض صفر و یک آن می تواند به صورت ذیل بیان شود:

H_0 : بین عوامل مؤثر بر نهادینه کردن فرهنگ نماز در معاونتهای مختلف دانشگاه، تفاوت

معناداری وجود ندارد.

H_1 : بین عوامل مؤثر بر نهادینه کردن فرهنگ نماز در معاونتهای مختلف دانشگاه تفاوت

معناداری وجود دارد.

جدول ۶: نتایج حاصل از آزمون فریدمن برای بررسی تفاوت‌های بین عوامل

۳۹۶	N
۸۰۹.۸۸۱	کای اسکوئر
۳	درجه آزادی
۰/۰۰	سطح پوشش آماره آزمون

از آنجا که سطح پوشش آماره آزمون کمتر از ۰/۰۵ است، فرضیه H_0 رد می‌شود و بین عوامل نهادینه کردن فرهنگ نماز در معاونتهای مختلف دانشگاه تفاوت معناداری وجود دارد.

جدول ۷: نتایج حاصل از آزمون فریدمن برای رتبه‌بندی متغیرها

میانگین رتبه‌ای	متغیرهای معاونت فرهنگی و اجتماعی دانشگاه
۳/۷۵	معاونت فرهنگی، اجتماعی
۳/۰۱	معاونت آموزشی
۱/۶۶	معاونت پژوهشی، کارآفرینی و فناوری
۱/۵۹	معاونت اداری، عمرانی، مالی

با توجه به نتایج جدول ۷، معاونت فرهنگی و اجتماعی با توجه به وزن به دست آمده، بیشترین تأثیرگذاری را بر نهادینه کردن فرهنگ نماز در معاونتهای مختلف دانشگاه دارد. با توجه به مشخص شدن اولویت معاونتهای مختلف، در این مرحله به این پرداخته می‌شود که فعالیتهای مختلف در هر یک از معاونتها از چه اولویت‌بندی برخوردارند.

آزمون فریدمن اولویت‌بندی مهم‌ترین فعالیتهای فرهنگی مؤثر معاونت فرهنگی و اجتماعی در نهادینه کردن فرهنگ نماز در دانشگاه هنر اسلامی تبریز:

در این بخش برای تعیین اولویت‌بندی فعالیتهای فرهنگی معاونت فرهنگی، فرض صفر و یک می‌تواند چنین بیان شود:

H_0 : بین عوامل مؤثر بر نهادینه کردن فرهنگ نماز در معاونت فرهنگی و اجتماعی دانشگاه، تفاوت معناداری وجود ندارد.

H_1 : بین عوامل مؤثر بر نهادینه کردن فرهنگ نماز در معاونت فرهنگی و اجتماعی دانشگاه، تفاوت معناداری وجود دارد.

جدول ۸: نتایج حاصل از آزمون فریدمن برای بررسی تفاوت‌های بین عوامل

۴۰۳	N
۱۲۲۲.۵۲۲	کای اسکوئر

۶	درجه آزادی
۰/۰۰	سطح پوشش آماره آزمون

از آنجا که سطح پوشش آماره آزمون کمتر از ۰/۰۵ است، فرضیه H_0 رد می‌شود و بین عوامل نهادینه کردن فرهنگ نماز در معاونت فرهنگی و اجتماعی دانشگاه تفاوت معناداری وجود دارد.

جدول ۹: نتایج حاصل از آزمون فریدمن برای رتبه‌بندی متغیرها

میانگین رتبه‌ای	متغیرهای معاونت فرهنگی و اجتماعی دانشگاه
۵/۴۶	حضور فعال اساتید و مربیان و تمامی کارکنان دانشگاه در نماز جماعت
۵/۳۹	تدابیر برنامه‌های مذهبی تأثیر زیادی در گرایش دانشجویان به نماز دارد.
۵/۰۴	برگزاری اردوهای سیاحتی و زیارتی
۴/۵۴	برگزاری مسابقات در زمینه نماز
۲/۵۸	ارسال پیامک در رابطه با نماز
۲/۴۶	بردن دانشجویان به اردوهای تفریحی
۲/۲۶	پخش و ارسال کلیپ‌های مذهبی مربوط به نماز

با توجه به نتایج جدول ۹، متغیر «حضور فعال اساتید و مربیان و تمامی کارکنان دانشگاه در نماز جماعت» با توجه به وزن به دست آمده، بیشترین تأثیرگذاری را بر نهادینه کردن فرهنگ نماز در معاونت فرهنگی و اجتماعی دانشگاه دارد.

آزمون فریدمن اولویت‌بندی مهم‌ترین فعالیتهای فرهنگی مؤثر معاونت آموزشی دانشگاه در نهادینه کردن فرهنگ نماز در دانشگاه هنر اسلامی تبریز:

در این بخش برای تعیین اولویت‌بندی فعالیتهای فرهنگی معاونت آموزشی، فرض صفر و یک آن می‌تواند به صورت ذیل بیان شود:

H_0 : بین عوامل مؤثر بر نهادینه کردن فرهنگ نماز در معاونت آموزشی دانشگاه تفاوت معناداری وجود ندارد.

H_1 : بین عوامل مؤثر بر نهادینه کردن فرهنگ نماز در معاونت آموزشی دانشگاه تفاوت معناداری وجود دارد.

جدول ۱۰: نتایج حاصل از آزمون فریدمن برای بررسی تفاوت‌های بین عوامل

۴۰۳	N
۱۱۰۹۸۰۷	کای اسکوئر
۵	درجه آزادی

۰/۰۰	سطح پوشش آمارهٔ آزمون
------	-----------------------

از آنجا که سطح پوشش آمارهٔ آزمون کمتر از ۰/۰۵ است، فرضیهٔ H_0 رد می‌شود و بین عوامل نهادینه کردن فرهنگ نماز در معاونت آموزشی دانشگاه تفاوت معناداری وجود دارد.

جدول ۱۱: نتایج حاصل از آزمون فریدمن برای رتبه‌بندی متغیرها

میانگین رتبه‌ای	متغیرهای معاونت آموزشی دانشگاه
۵/۱۹	تأکید استادان در کلاس درس، به ویژه دروس پایه دربارهٔ اهمیت نماز و شرکت در نماز جماعت
۵/۰۹	نماز جماعت همراه با استادان
۲/۹۶	آگاهی دادن به دانشجویان در خصوص اینکه ممکن است هنگام اقامهٔ نماز، گروهی نتوانند در نماز شرکت کنند و معذوریت داشته باشند. (برداشت منفی نکنند)
۲/۸۱	استادان می‌توانند نقش زیادی در نماز خواندن دانشجویان داشته باشد.
۲/۷۳	دسترسی دانشجویان به کتابهای جذاب دربارهٔ نماز در کتابخانهٔ دانشگاه
۲/۲۲	هماهنگی بین گفتار و عمل استادان و مدیران

با توجه به نتایج جدول ۱۱، متغیر «تأکید استادان در کلاس درس، به ویژه دروس پایه دربارهٔ اهمیت نماز و شرکت در نماز جماعت» با توجه به وزن به دست آمده، بیشترین تأثیرگذاری را بر نهادینه کردن فرهنگ نماز در معاونت آموزشی دانشگاه دارد.

آزمون فریدمن اولویت‌بندی مهم‌ترین فعالیت‌های فرهنگی مؤثر معاونت پژوهشی، کارآفرینی، فناوری دانشگاه در نهادینه کردن فرهنگ نماز در دانشگاه هنر اسلامی تبریز:

در این بخش برای تعیین اولویت‌بندی فعالیت‌های فرهنگی معاونت پژوهشی، فرض صفر و یک آن می‌تواند چنین بیان شود:

H_0 : بین عوامل مؤثر بر نهادینه کردن فرهنگ نماز در معاونت پژوهشی، کارآفرینی، فناوری دانشگاه تفاوت معناداری وجود ندارد.

H_1 : بین عوامل مؤثر بر نهادینه کردن فرهنگ نماز در معاونت پژوهشی، کارآفرینی، فناوری دانشگاه تفاوت معناداری وجود دارد.

جدول ۱۲: نتایج حاصل از آزمون فریدمن برای بررسی تفاوت‌های بین عوامل

۴۰۲	N
۱۰۴۶۶۵	کای اسکوئر

۲	درجه آزادی
۰/۰۰	سطح پوشش آماره آزمون

از آنجا که سطح پوشش آماره آزمون کمتر از ۰/۰۵ است، فرضیه H_0 رد می‌شود و بین عوامل نهادینه کردن فرهنگ نماز در معاونت پژوهشی، کارآفرینی، فناوری دانشگاه تفاوت معناداری وجود دارد.

جدول ۱۳: نتایج حاصل از آزمون فریدمن برای رتبه‌بندی متغیرها

میانگین رتبه‌ای	متغیرهای معاونت پژوهشی، کارآفرینی، فناوری دانشگاه
۲/۳۲	تشویق دانشجویانی که در نماز جماعت شرکت کنند.
۱/۸۶	مسئولیت دادن به دانشجویان در برگزاری نماز جماعت در دانشگاه مانند اذان دادن، آماده کردن مکان برگزاری نماز یا نمازخانه
۱/۸۲	برگزاری جلسات سخنرانی درباره اهمیت نماز و فواید و اثرات آن

با توجه به نتایج جدول ۱۳، متغیر تشویق دانشجویانی که در نماز جماعت شرکت کنند، با توجه به وزن به دست آمده، بیشترین تأثیرگذاری را بر نهادینه کردن فرهنگ نماز در معاونت پژوهشی، کارآفرینی، فناوری دانشگاه دارد.

آزمون فریدمن اولویت‌بندی مهم‌ترین فعالیتهای فرهنگی مؤثر معاونت اداری، عمرانی، مالی دانشگاه در نهادینه کردن فرهنگ نماز در دانشگاه هنر اسلامی تبریز:

در این بخش برای تعیین اولویت‌بندی فعالیتهای فرهنگی معاونت اداری، عمرانی، مالی دانشگاه، فرض صفر و یک آن می‌تواند به صورت ذیل بیان شود:

H_0 : بین عوامل مؤثر بر نهادینه کردن فرهنگ نماز در معاونت اداری، عمرانی، مالی دانشگاه تفاوت معناداری وجود ندارد.

H_1 : بین عوامل مؤثر بر نهادینه کردن فرهنگ نماز در معاونت اداری، عمرانی، مالی دانشگاه تفاوت معناداری وجود دارد.

جدول ۱۴: نتایج حاصل از آزمون فریدمن برای بررسی تفاوت‌های بین عوامل

۴۰۶	N
۶۰۵.۶۲۱	کای اسکوئر
۴	درجه آزادی
۰/۰۰	سطح پوشش آماره آزمون

ارزیابی اثربخشی فعالیتهای فرهنگی دانشگاه ... ۵۷

از آنجا که سطح پوشش آماره آزمون کمتر از ۰/۰۵ است، فرضیه H_0 رد می‌شود و بین عوامل نهادینه کردن فرهنگ نماز در معاونت اداری، عمرانی، مالی دانشگاه تفاوت معناداری وجود دارد.

جدول ۱۵: نتایج حاصل از آزمون فریدمن برای رتبه‌بندی متغیرها

میانگین رتبه‌ای	متغیرهای معاونت اداری، عمرانی، مالی دانشگاه
۴/۲۱	کوتاه بودن زمان در نظر گرفته شده برای اقامه نماز
۳/۰۱	فراهم کردن امکانات، مانند وضوخانه، آب گرم، جاکفشی، مهر و جانماز و نمازخانه
۲/۶۶	ایجاد فضای معنوی در محیط دانشگاه، هنگام اذان و نماز؛ مانند پخش اذان و نواهای قرآنی و مذهبی
۲/۵۸	زیباسازی فضای نمازخانه و ایجاد فضای معطر و مناسب اجرای نماز
۲/۵۳	دعوت از امام جماعت روحانی و برگزاری منظم نماز جماعت در دانشگاه

با توجه به نتایج جدول ۱۵، متغیر کوتاه بودن زمان در نظر گرفته شده برای اقامه نماز با توجه به وزن به دست آمده، بیشترین تأثیرگذاری را بر نهادینه کردن فرهنگ نماز در معاونت اداری، عمرانی، مالی دانشگاه دارد.

(د) بحث و نتیجه‌گیری

هدف پژوهش حاضر، تبیین و ارزیابی اثربخشی فعالیتهای فرهنگی دانشگاه در جهت نهادینه شدن فرهنگ نماز از دیدگاه دانشجویان بود. برای این منظور، در گام اول، مهم‌ترین فعالیتهای فرهنگی دانشگاه هنر اسلامی تبریز در جهت نهادینه کردن فرهنگ نماز بررسی شد. بررسی سؤال اول پژوهش نشان داد فعالیتهای فرهنگی دانشگاه در جهت نهادینه کردن فرهنگ نماز از دیدگاه دانشجویان، مؤثر است. این امر هم‌راستا با تحقیقاتی است که به نقش فعالیتهای فرهنگی در نهادینه کردن نماز پرداختند. (سبحانی‌نژاد، ۱۳۷۲؛ سهرابی نوری، ۱۳۹۱؛ فروغی، ۱۳۹۲؛ آقایی‌اقدم، ۱۴۰۲)

در پاسخ به سؤال دوم پژوهش در خصوص تفاوت دانشجویان دختر و پسر در نقش فعالیتهای فرهنگی دانشگاه در نهادینه شدن فرهنگ نماز، نتایج نشان داد که از نظر نگرشهای مذهبی، بین دو جنسیت تفاوت معنادار مشاهده می‌شود؛ به این معنا که نگرش مذهبی در دانشجویان مؤنث قوی‌تر از پسران است. این یافته با نتایج برخی از پژوهشها، از جمله طباطبایی و همکاران (۱۴۰۰) و بهرامی (۱۳۷۹) همخوانی دارد. همچنین بر اساس نتایج تحقیق

مشخص شد که برخی عوامل، تأثیرگذاری متفاوتی بر دختران و پسران دانشجو دارند؛ برای مثال، عواملی از جمله: تأثیر دوستان، دعوت از امام جماعت روحانی و برگزاری منظم نماز جماعت، زیباسازی فضای نمازخانه و ایجاد فضای معطر و مناسب اجرای نماز، تشویق دانشجویانی که در نماز جماعت شرکت می‌کنند، در میان دانشجویان دختر و پسر، اثرگذاری یکسان ندارند. اما عواملی مانند اساتید و نقش آنها در ترویج نماز، برگزاری مسابقات در زمینه نماز، ارسال پیامک در رابطه با نماز، کوتاه بودن زمان در نظر گرفته شده برای اقامه نماز و هماهنگی بین گفتار و عمل اساتید، تأثیر یکسان در میان دانشجویان دختر و پسر داشتند. وجود این تفاوتها بین دختران و پسران در انگیزه‌های مذهبی، یافته‌ای است که به طور مکرر و در پژوهشهای متعدد مشاهده شده است؛ با این وجود، در بعضی از پژوهشهای داخلی از جمله: خدایپناهی و خاکسار بلداجی (۱۳۸۴) و خدایاری (۱۳۷۹)، این تفاوت به دست نیامده است.

پژوهش در پاسخ به سؤال سوم خود در خصوص اولویت‌بندی فعالیتهای فرهنگی دانشگاه در جهت نهادینه کردن فرهنگ نماز در دانشگاه، به این نتیجه رسید که تمامی فعالیتهای فرهنگی در تمامی حوزه‌ها بر نهادینه کردن فرهنگ نماز تأثیرگذارند و بر اساس نتایج آزمون، معاونت فرهنگی و اجتماعی، بیشترین تأثیرگذاری را بر نهادینه کردن فرهنگ نماز در بین معاونتهای مختلف دانشگاه دارند. این امر بر اهمیت معاونت فرهنگی تأکید دارد و نشان می‌دهد فعالیتهای این نهاد در راستایی مناسب قرار دارد. معاونتهای آموزشی، پژوهشی و مالی اداری، به ترتیب در رتبه‌های بعدی قرار دارند.

پس از رتبه‌بندی معاونتهای مختلف، پژوهش به اولویت‌بندی فعالیتهای فرهنگی معاونتها در خصوص نهادینه کردن نماز پرداخت تا مشخص شود در هر معاونت، چه فعالیتهایی تأثیرگذاری بیشتری بر این موضوع دارند.

بررسی اولویت‌بندی مهم‌ترین فعالیتهای فرهنگی معاونت فرهنگی، نشان می‌دهد که مؤلفه «حضور فعال اساتید و مربیان و تمامی کارکنان دانشگاه در نماز جماعت»، بیشترین تأثیر را در نهادینه کردن فرهنگ نماز دارد و در این موضوع، با تحقیق بلوردی و قویدل (۱۳۹۹) همراستاست. مؤلفه‌های «تدابیر برنامه‌های مذهبی»، «برگزاری اردوهای سیاحتی و زیارتی» و «برگزاری مسابقات در زمینه نماز»، از دیگر مؤلفه‌هایی است که به ترتیب بر نهادینه کردن نماز تأثیرگذارند.

بررسی اولویت‌بندی مهم‌ترین فعالیتهای فرهنگی معاونت آموزشی، که در رتبه دوم معاونتها قرار دارد، نشان می‌دهد مؤلفه‌های «تأکید استادان در کلاس درس، به ویژه دروس پایه درباره اهمیت نماز و شرکت در نماز جماعت» و «نماز جماعت همراه با استادان»، مهم‌ترین تأثیر را در نهادینه کردن نماز به خود اختصاص داده‌اند. این امر با توجه به الگوگیری دانشجویان از اساتید دانشگاهی می‌تواند تأثیر مثبت بر تحقق فرهنگ نماز داشته باشد. (بلوردی و قوبدل، ۱۳۹۹)

اولویت‌بندی مهم‌ترین فعالیتهای فرهنگی مؤثر معاونت پژوهشی، کارآفرینی، فناوری دانشگاه در نهادینه کردن فرهنگ نماز نشان می‌دهد مؤلفه «تشویق دانشجویان به شرکت در نماز» بیشترین تأثیر را دارد. با توجه به اهمیت نهاد دانشگاه در تعلیم و تربیت افراد می‌توان استنباط کرد که تشویق دانشجویان از جانب این نهاد ارزشمند می‌تواند نقش بسزایی در نهادینه کردن فرهنگ نماز داشته باشد. در واقع؛ انسان موجودی تشویق‌طلب و تنبیه‌گریز است و هر انسانی ارزش تشویق، تأیید، محبت و نیکی و پاداش را درک می‌کند. بی‌شک استفاده از تشویق و محبت، بهترین راه ایجاد و استمرار و تقویت و توسعه رفتارهای مطلوب است. در زمینه تحقق تربیت دینی، برای ترغیب دانشجویان باید از لذتهای نیایش و وصل به معبود و نورانیت روح و پذیرش دعاها و خواسته‌ها و ضرورت اهتمام به آن به خاطر هم‌صحبتی با آفریدگار عالم با آنها وارد گفتگو شد و افراد را متوجه این نکته کرد که می‌توان اضطراب و دلهره را با یاد خدا به آرامش تبدیل کرد (فقیرپور، ۱۳۸۹). این نتیجه با نتیجه تحقیق ملائی ایولی و همکاران (۱۳۹۷) در خصوص تأثیر اساتید در ترغیب دانشجویان به شرکت در نماز همراستاست.

دومین مؤلفه تأثیرگذار در این معاونت، «مسئولیت دادن به دانشجویان در برگزاری نماز جماعت» است. بر اساس مفاهیم اسلامی مبنی بر تعاون و همکاری، فعالان فرهنگی در دانشگاهها می‌توانند با ایجاد شرایط همکاری دانشجویان در برگزاری نمازهای جماعت، ضمن نهادینه کردن فرهنگ نماز، روحیه تعاون و همکاری را بین دانشجویان بالا برند. بدین ترتیب، دانشگاه می‌تواند ضمن دارا بودن فضای مطلوب برای آموزش مفاهیم اسلامی، بهترین مکان را برای تعلیم فلسفه نماز جماعت و مسجد فراهم آورد. (آق‌میان، ۱۳۷۷)

اولویت‌بندی مهم‌ترین فعالیتهای فرهنگی مؤثر معاونت اداری، عمرانی، مالی دانشگاه، در نهادینه کردن فرهنگ نماز، نشان می‌دهد مؤلفه «کوتاه بودن زمان در نظر گرفته شده برای اقامه نماز»، مهم‌ترین تأثیر را در میان مؤلفه‌ها به خود اختصاص داده است. این امر با تأکید

بر فعالیتهای اصلی دانشگاه در حیطه آموزشی، شرایطی را فراهم می‌آورد که دانشجویان ضمن بهره‌مندی از فضایل نماز، از فعالیتهای آموزشی خود نیز غافل نشوند (مرادی، ۱۳۹۹). مؤلفه «فراهم کردن امکانات، مانند وضوخانه، آب گرم، جاکفشی، مهر و جانماز و نمازخانه»، عامل دومی است که در این حیطه تأثیرگذار است. این امر با توجه به تأثیر فضا بر انسان، می‌تواند مهم تلقی شود و با نتایج تحقیق مرادی (۱۳۹۹) در خصوص کیفیت نمازخانه‌ها در تشویق و ترغیب جوانان به نماز همراستاست.

سومین عامل تأثیرگذار در نهادینه کردن نماز از دیدگاه دانشجویان، «زیباسازی فضای نمازخانه و ایجاد فضای معطر و مناسب اجرای نماز» است. از آنجا که فضا به عنوان بستر شکل‌گیری رفتار آدمی است؛ بنابر این، ایجاد فضای مناسب، همواره در توصیه‌های اسلامی تأکید شده است. بدین ترتیب، می‌توان با ایجاد فضایی مناسب، فرهنگ نماز را تقویت کرد. با توجه به فضای بسیار مناسب نمازخانه دانشگاه هنر اسلامی، این گزینه کاملاً قابل تصدیق است.

با توجه به نتایج به دست آمده از تحقیق حاضر، می‌توان بر نقش و اهمیت زیاد فعالیتهای فرهنگی در همه بخشهای دانشگاه در نهادینه کردن نماز اذعان کرد. این امر گامی مهم در تحقق تربیت دینی در دانشگاه و به تبع آن در جامعه است و نشان می‌دهد ایجاد فرهنگ نماز فقط منوط به فعالیتهای معاونت فرهنگی نیست و همه فعالیتهای دانشگاه باید به گونه‌ای تدوین شود که در راستای تحقق فرهنگ نماز گام بردارند. بدین ترتیب، دانشگاهها به عنوان جایگاه تعلیم و تعلم می‌توانند در کنار پیشرفت در زمینه فعالیتهای علمی، با تأکید و اهتمام در پرورش فعالیتهای فرهنگی، زمینه نهادینه کردن فرهنگ نماز را به عنوان اولین و مهم‌ترین اصل دینی، در دانشگاه و میان جوانان داشته باشند. همچنین با توجه به تفاوت آشکار در نحوه تأثیرگذاری برخی فعالیتهای در میان دانشجویان دختر و پسر، دانشگاهها می‌توانند نسبت به تخصصی‌سازی برخی فعالیتهای فرهنگی برای دانشجویان دختر و پسر اقدام کنند. بدین ترتیب می‌توانند با استفاده از ظرفیتهای موجود، بهترین نتایج را در راستای اشاعه فرهنگ نماز به دست آورند.

نتایج تحقیق می‌تواند گامی رو به جلو در سیاستگذاری‌های دانشگاههای کشور در جهت نهادینه کردن فرهنگ نماز ارائه کند و با ایجاد دیدی همه‌جانبه و نه صرفاً منوط به فعالیتهای فرهنگی، هرچه بیشتر جایگاه نماز را در میان جوانان دانشگاهی تقویت کند. بدین ترتیب، ترکیب فعالیتهای در تمامی بسترهای دانشگاهی، محیط مناسب برای بسترسازی فرهنگ نماز

ایجاد می‌کند و با ایجاد بستری اسلامی در همهٔ فعالیتهای دانشگاه، دانشجویان را به فرهنگ نماز ترغیب می‌کند.

محدودیتها

در کنار نقاط قوت کار، انتخاب یک دانشگاه به عنوان نمونه، بازهٔ زمانی کوتاه جمع‌آوری پرسشنامه‌ها و پروتکل‌های بهداشتی که در نتیجهٔ کرونا ایجاد شده بود و مانع از برگزاری برخی فعالیتهای می‌شد و سبب شده بود در سالهای اخیر برخی فعالیتهای فرهنگی با تمام توان خود انجام نشوند؛ از جمله محدودیتهایی بود که پژوهشگران با آن مواجه بودند؛ زیرا سبب می‌شد نتایج، تحت تأثیر این موضوعات قرار گیرند.

پیشنهادها

محققان پیشنهاد می‌کنند این پژوهش برای سنجش دقیق‌تر فعالیتهای فرهنگی، در بستر دانشگاههای دیگر نیز انجام شود. این امر می‌تواند دامنهٔ فعالیتهای بیشتری را شامل شود و می‌توان از فعالیتهای دانشگاههای دیگر در ایجاد سیاستگذاری‌های جدید بهره جست. پژوهشگران در راستای غنا بخشیدن به کار می‌توانند به بررسی میزان تأثیرگذاری فعالیتهای فرهنگی از دیدگاه دست‌اندرکاران فرهنگی دانشگاه نیز پردازند و نتایج را با یافته‌های موجود مقایسه کنند. این امر می‌تواند زمینهٔ مقایسهٔ میان دیدگاههای مسئولان فرهنگی و دانشجویان را مشخص سازد و زمینه را برای همسویی فعالیتهای فرهنگی و نیازهای واقعی بستر جامعه دانشگاهی فراهم آورد.

منابع

- آقایی اقدم، سعیده (۱۴۰۲). **شیوه‌های مهندسی فرهنگ نماز در جامعه اسلامی بر اساس تفسیر تنزیلی**. پژوهش در آموزش معارف و تربیت اسلامی.
- آقمیان، اسماعیل (۱۳۷۷). «**روش تعلیم فلسفه نماز به نوجوانان**». پیوند، ش ۲۲۲.
- بلوردی، طیه و زهره قویدل (۱۳۹۹). «**آسیب‌شناسی برنامه‌های ترویج و توسعه فرهنگ اقامه نماز دانشگاه آزاد اسلامی واحد سیرجان**». پاسداری فرهنگی انقلاب اسلامی، ش ۱۰ (۲۲): ۱۵۳-۱۲۷.
- بهرامی، اشرف (۱۳۷۹). **بررسی عوامل مدرسه‌ای تمایل دانش‌آموزان نسبت به اقامه نماز جماعت در مقطع راهنمایی و دبیرستان**. دانشکده مدیریت و برنامه‌ریزی.
- پاداشی، معصومی، معصومعلی (۱۳۹۷). «**بررسی رابطه گرایش و التزام عملی به نماز و سلامت روان (مطالعه موردی: جوانان ۳۰-۱۵ ساله شهرستان آستارا)**». فقه و حقوق معاصر، ش ۶ (۳): ۷۶-۵۸.
- خدائپناهی، محمدکریم و محمدعلی خاکسار بلداجی (۱۳۸۴). «**رابطه جهت‌گیری مذهبی و سازگاری روان‌شناختی در دانشجویان**». مجله روان‌شناسی، سال نهم، ش ۳ (پیاپی ۳۵-ویژه‌نامه روان‌شناسی و دین): ۳۲۰-۳۱۰.
- خدایاری فرد، محمد (۱۳۷۹). «**کاربرد مثبت‌نگری در روان‌درمانگری با تأکید بر دیدگاه اسلامی**». روان‌شناسی و علوم تربیتی، ش ۳۰ (۱): ۱۶۴-۱۴۰.
- دفتر برنامه ریزی امور فرهنگی و مشاوره (۱۳۸۴). **نظام‌نامه فعالیتهای اجتماعی**. تهران: انتشارات مدرسه.
- رجب‌زاده، احمد؛ حسین کچویان و نعمت‌الله فاضلی (۱۳۷۶). **جامعه‌شناسی فرهنگ**. تهران: چاپ و نشر کتابهای درسی ایران.
- رهایی، محمدجواد (۱۳۸۵). «**نماز پرواز روح**». نیایش، ش ۲۵: ۱۹۵-۲۱۹.

ارزیابی اثربخشی فعالیت‌های فرهنگی دانشگاه ... ❖ ۶۳

- زارع، حسن و فاطمه شهابی زاده (۱۳۹۴). «نگرش و التزام عملی به نماز در تدوین مدل تعهد زناشویی زنان معلم شهر بیرجند با واسطه‌گری تاب‌آوری». *زن و مطالعات خانواده*، دوره هفتم، ش ۲۷: ۵۳-۷۲.
- زکی دوغان، سید محمد (۱۳۸۵). «تأثیر نماز بر شخصیت جوان و عوامل مؤثر بر گرایش جوانان به نماز از دیدگاه متون». *نیایش*، ش ۲۵.
- سادتی، علی و محمدجعفر جوادی (۱۳۷۶). «عوامل مؤثر در ترغیب دانش‌آموزان به نماز با تأکید بر عوامل درون‌مدرسه‌ای». *پیوند*، ش ۷: ۳۷-۴۵.
- سبحانی‌نژاد، مهدی (۱۳۷۲). عوامل مؤثر در افزایش رغبت دانش‌آموزان پسر دبیرستانهای شهر اصفهان نسبت به برنامه‌های امور تربیتی؛ بهینه‌سازی برنامه‌ریزی تربیتی مدارس. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه اصفهان.
- ستاد اقامه نماز و احیای زکات (۱۳۸۵). تهران: ستاد اقامه نماز. نیایش، ۲۵.
- سهرابی نوری (۱۳۹۱). بررسی نظرات مدیران و دبیران در مورد نقاط قوت و ضعف فعالیت‌های فوق برنامه انجمن‌های دانش‌آموزی و ارائه برنامه‌ای مصوب برای این فعالیتها در مدارس راهنمایی شهرستان پلدختر. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران.
- شجاعی، احمد (۱۳۹۷). «بررسی ارتباط نگرش و التزام عملی به نماز با میزان شادکامی دانشجویان (مطالعه موردی: دانشجویان دانشگاه محقق اردبیلی)». *فرهنگ در دانشگاه اسلامی*، سال هشتم، ش ۱ (پیاپی ۲۶): ۸۹-۱۰۶.
- شعاری‌نژاد، علی‌اکبر (۱۳۷۹). نقش فعالیت‌های فوق برنامه در تربیت نوجوانان. تهران: اطلاعات. چ هشتم.
- شورای اقامه نماز (۱۳۵۸). *انسان، خانواده، نماز و امر به معروف و نهی از منکر*. تهران: شورای اقامه نماز بنیاد شهید.

- شهریاری پور، رضا؛ علی اکبر امین بیدختی و فرشاد مرادی (۱۳۹۲). «بررسی رابطه میان نگرش و التزام عملی به نماز با مسئولیت‌پذیری دانشجویان تحصیلات تکمیلی در دانشگاه‌های شهر سمنان». *فرهنگ در دانشگاه اسلامی*، سال سوم، ش ۱(۶): ۸۲-۶۳.
- صف‌آرا سدیدپور، سمانه‌السادات (۱۳۹۹). «پیشگیری از دنیاطلبی، به عنوان منشأ بیماری‌های روح و روان، در اندیشه علامه طباطبائی». *قرآن و طب*، ش ۴(۳).
- طباطبائی، سید محمود؛ سهیل صادقی و اکرم محمدی (۱۴۰۰). «بررسی نگرش و التزام عملی به نماز و عوامل مؤثر بر آن در میان دانشجویان دانشگاه فردوسی مشهد». *سلامت اجتماعی*، دوره هشتم، ش ۲: ۲۰۴-۱۹۴.
- غلامی، سمیه؛ مختار ذاکری و فاطمه زینلی (۱۳۹۸). «مطالعه چگونگی نهادینه کردن نمازخوانی فرزندان نوجوان توسط والدین: ارائه مدل مطلوب با رهیافت گراندد تئوری». *مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی*، سال چهارم، ش ۳: ۱۴۲-۱۱۹.
- فروغی (۱۳۹۲). *شناسایی و رتبه‌بندی شاخصهای تخصیص اعتبارات فرهنگی دانشگاه‌های سراسر کشور*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. گروه مدیریت دانشکده پردیس بین‌الملل.
- فقیرپور، مقصود (۱۳۸۹). *راهنمای ایفای نقش تربیتی*. رشت: بلور.
- فیض‌اللهی، جلال؛ سعید عسکری، نوشین خسروی پور و زهرا حسنی (۱۳۹۳). «نماز و سبکهای هویتی در دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی کرمانشاه». *فرهنگ در دانشگاه اسلامی*، سال چهارم، ش ۱(پیاپی ۱۰): ۱۴۶-۱۳۳.
- مختاری، افشار و محمد تقدسی (۱۳۹۸). «بررسی وضعیت التزام به نماز دانشجویان پردیس فارابی دانشگاه تهران در قم، در سال ۱۳۹۷». *مجله علمی پژوهشی فیض: دانشگاه علوم پزشکی کاشان*، ش ۲۳(۷): ۸۰۲-۷۹۶.
- مرادی، علی (۱۳۹۹). «بررسی مؤلفه‌های افزایش میزان شرکت‌کنندگان در نمازهای جماعت (مورد مطالعه: بسیجیان شهر کرمانشاه)». *اسلام و علوم اجتماعی*، سال دوازدهم، ش ۲۳.

ارزیابی اثربخشی فعالیت‌های فرهنگی دانشگاه ... ۶۵

- مطهری، مرتضی (۱۳۸۹). **تعلیم و تربیت در اسلام**. تهران: ملامصدرا، چ ۶۹.
- ملائی ایولی، محمد؛ سید فرزاد متولی حقی، محمدباقر محمدی لائینی، رحمت‌الله مرزبند، معصومه اسلامی فر و علی اصغر زکوی (۱۳۹۷). «**بررسی عوامل اثرگذار بر حضور دانشجویان در نماز جماعت ظهر دانشگاه علوم پزشکی مازندران**». *دین و سلامت*، ش ۶(۲): ۱۹-۱۱.
- نصیرزاده، راضیه و محمدهادی نصیرزاده (۱۳۹۲). «**انگیزه‌های نماز خواندن و تأثیر آن بر ادراک محدودیت‌های فردی، اجتماعی و محیطی اقامه نماز در دانشجویان**». *فرهنگ در دانشگاه اسلامی*، ش ۶(۳): ۱۷۳-۱۵۵.
- نطاق کیانی، قمر (۱۳۹۸). «**ارتباط هوش هیجانی و تقید به نماز با تمایل جنسی در دانشجویان مجرد دانشگاه‌های شهر میانه**». *پژوهش در دین و سلامت*، ش ۲۱(۵): ۷۲-۶۵.
- هاشمیان فر، سید علی؛ فریبا شایگان و مصطفی سعیدی (۱۳۹۴). «**بررسی مشارکت جوانان در مساجد با تأکید بر خانواده**». *شیعه‌شناسی*، دوره سیزدهم، ش ۵۰: ۷۰-۳۳.
- Aghaei Aghdam, Saida (2023). **Methods of engineering the culture of prayer in Islamic society based on reductive interpretation**. *Research in Islamic education and training*.
- Aghmian, Ismail (1998). "The method of teaching the philosophy of prayer to teenagers". *Link magazine*. No. 222.
- Bahrami, Ashraf (2000). **Examining the school factors of students' willingness to perform congregational prayers in middle school and high school**. Faculty of Management and Planning
- Belwardi, Tayyaba & Zohreh Qavidel (2020). "Pathology of programs to promote and develop prayer culture of Islamic Azad University, Sirjan branch". *Islamic Revolution Cultural Protection*, 10(22): 127-153.
- Faizollahi, Jalal; S. Askari, N. Khosravipour & Z. Hasani (2014). "Prayer and identity styles in students of Kermanshah University of Medical Sciences". *Culture in Islamic University*, 4, No. 1(series 10): 133-146.

- Faqirpour, Maqsood (2010). **A guide to playing an educational role.** Rasht: Balur.
- Foroughi (2012). **Identification and ranking of cultural credit allocation indicators of universities across the country.** Master's Thesis. Faculty of International Campus, Department of Management
- Gholami, Somayye; M. Zakeri & F. Zaynali (2019). **"Studying how to institutionalize the prayer of teenage children by parents: providing a suitable model with a grounded theory approach"**. *Scientific Quarterly Journal of Applied Problems of Islamic Education and Training*, No. 3: 119-142.
- Hashemianfar, Seyyed Ali; Fariba Shaygan & Mustafa Saidi (2015). **"Investigating youth participation in mosques with emphasis on the family"**. *Scientific Quarterly of Shia Studies*, 13(50): 33-70.
- Headquarters for performing prayers and reviving zakat (1385). Tehran: Iqama Namaz headquarters. Prayer, 25
- Khodapanahi, Mohammad Karim & M.A. Khaksar Boldaji (2005). **"The relationship between religious orientation and psychological adjustment in students"**. *Journal of Psychology*, 9, No. 3 (series 35) special issue on psychology and religion: 310-320.
- Khodayari Fard, Mohammad (2000). **"The use of positivity in psychotherapy with an emphasis on the Islamic perspective"**. *Psychology and Educational Sciences*, 30(1): 140-164.
- Mokhtari, Afshar & M. Taghaddosi (2019). **"Examining the status of prayer adherence of students of Farabi Campus of Tehran University in Qom, in 2017"**. *Faiz Scientific Research Journal: Kashan University of Medical Sciences*, 23(7): 796-802.
- Molai Aioli, Mohammad; S.F. Mutauli Haghi, M.B. Mohammadi Lami, R. Marzband, M. Islamifar & A.A. Zakoi (2018). **"Investigating the factors affecting the attendance of students in the noon prayer of Mazandaran University of Medical Sciences"**. *Religion and health*, 6(2): 11-19.
- Moradi, Ali (2020). **"Investigating the components of increasing the number of participants in congregational prayers (case study of the Basijians of Kermanshah)"**. *Scientific-research quarterly of Islam and social sciences*, No. 23.
- Motahhri, Morteza (2010). **Education in Islam.** Tehran: Mulla Sadra. Print 69.

- Nasirzadeh, Razieh & M.H. Nasirzadeh (2013). **"The motivations of praying and its effect on the perception of individual, social and environmental limitations of praying in students"**. *Culture in Islamic University*, 6(3): 155-173.
- Natage Kiani, Qamar. (2019). **"The relationship between emotional intelligence and adherence to prayer with sexual desire in unmarried university students"**. *Research in religion and health*, 21(5): 65-72.
- Office of Cultural Affairs Planning and Consulting (2014). Social activities system. Tehran: School Publications
- Padashi. Masoumi, masoomali. (2018). **"Investigating the relationship between tendency and practical commitment to prayer and mental health) case study: 15-30 year old youth of Astara city"**. *Contemporary jurisprudence and law*, 6(3): 58-76.
- Rahai, Mohammad Javad (2006). **"Flying prayer of the soul"**. *Niayesh*, No. 25: 195-219.
- Rajabzadeh, Ahmad; H. Kechuyan & N. Fazeli (1997). **Sociology of culture**. Tehran: Iran Textbook Publishing Company.
- Sadati, Ali & Mohammad Jaafar Javadi (1997). **"Effective factors in persuading students to pray with emphasis on intra-school factors"**. *Link magazine*, No. 7: 37-45.
- Safara, Sadidpur, Samane Al Sadat (2020). **"Prevention of worldliness, as the origin of mental and spiritual diseases, in Allameh Tabatabai's thought"**. *Quran and Medicine*, 4(3).
- Shahriaripour, Reza; A.A. Aminbidakhti & F. Moradi (2013). **"Investigating the relationship between the attitude and practical commitment to prayer with the responsibility of graduate students in the universities of Semnan"**. *Culture in Islamic University*, No. 1(6): 63-82.
- Shoarinejad, Ali Akbar (2000). **The role of extracurricular activities in the education of teenagers**. Tehran: Information. Print 8.
- Shujaei, Ahmed (2018). **"Investigating the relationship between attitude and practical commitment to prayer with students' happiness level (case study: students of Mohaghegh Ardabili University)"**. *Culture in Islamic University*, No. 1(26): 89-106.
- Sobhani-Nejad, Mehdi (1993). **Effective factors in increasing the interest of male high school students in Isfahan city towards educational affairs programs. Optimizing educational planning of schools**. Master's thesis. University of Esfahan

- Sohrabi Nouri (2012). **Examining the opinions of managers and teachers about the strengths and weaknesses of extracurricular activities of student associations and presenting an approved program for these activities in middle schools of Poldokhtar city.** Master's Thesis. University of Tehran, Faculty of Psychology and educational sciences.
- Tabatabai, Seyyed Mahmoud; S. Sadeghi & A. Mohammadi (2021). **"Investigating the attitude and practical commitment to prayer and the factors affecting it among the students of Ferdowsi University of Mashhad"**. *Community Health*, 8, No. 2: 194-204.
- The council for performing prayers, enjoining the good and forbidding the evil of the Martyr Foundation and the Affairs of the Martyrs (1979). **Man, family, prayer and enjoining the good and forbidding the evil, publication.** Council of Prayers of the Martyr Foundation.
- Zaki Doghan, Seyyed Mohammad (2006). **"The effect of prayer on the personality of young people and the factors affecting the tendency of young people to pray from the perspective of texts"**. *Niayesh*, No. 25.
- Zare, Hassan & F. Shahabizadeh (2015). **"Attitude and practical commitment to prayer in compiling the marital commitment model of women teachers in Birjand city with the mediation of resilience"**. *Women and Family Studies*, No. 27: 53-72.